

Redactie:

J. W. A. VAN WELSE,
C. A. BACKER,
S. LEEFMANS,

*Weltevreden.
Buitenzorg.*

”

Levend en Dood Materiaal:

C. A. BACKER,

Buitenzorg.

Vaste Medewerkers:

Dr. J. C. KONINGSBERGER.
Dr. W. DOCTERS VAN LEEUWEN.
P. A. OUWENS.
A. J. KOENS.
J. SYBRANDI.
Dr. P. VAN OYE DE FONTENOY.

Prijs per jaar f 6.50 — Leden der N. I. H. V. ontvangen het Tijdschrift gratis.

OORLOGSKLANKEN UIT DE MIERENWERELD.

Geen diergroep is voor ons belangwekkender dan de mieren, die in hun sociale inrichting zo veel punten van overeenstemming met de onze vertonen, dat ze ons vaak nader schijnen te staan dan zelfs de meeste zoogdieren. Waar reeds de oude wijsgeren en predikers de studie van hun zeden en gewoonten als een nuttige en leerzame bezigheid aanprezen, ben ik in goed gezelschap, als ik de lezers van dit tijdschrift aanspoor hun aandacht wat meer aan die kleine creaturen te schenken en in hen nog wat anders te leren zien dan het „vil insecte, excrément de la terre”, door velen, als wijlen Vargas deed, reeds bij voorbaat ter dood veroordeeld, zonder er acht op te slaan, welke onuitputtelijke bron van veredelend natuurgenoet de waarneming van die verachte wezens ons kan schenken door de oneindige verscheidenheid in hun gewoonten, hun vele merkwaardige instinkten en ook 't overleg, dat ze ons dikwijls te aanschouwen geven.

Hebt ge, waarde lezers, wel eens een rooftocht gadeslagen, op touw gezet door een goed georganiseerd mierenleger? Zulke strooptochten worden geregeld gehouden door het mierengeslacht *Leptogenys*, dat tot de onderfamilie der *Ponerini* behoort en op Java en Sumatra, en waarschijnlijk ook elders in onze Oost, in streken boven 500 M. zeer algemeen is.

De *Ponerini* zijn voor het merendeel zeer agressief, en evenals hun verwanten de bijen en wespen van een angel voorzien, waarmee ze pijnlijke steken kunnen toebrengen ¹⁾.

De genoemde *Leptogenys* zijn echte zigeunertypes, die zonder vaste woonplaats met hun gehele stam van de ene plaats naar de andere trekken, een gewoonte, die ze met veel andere *Ponerini* gemeen hebben. Daar ze het nog niet tot woonwagens gebracht hebben, nemen deze mierenzigeuners voor tijdelijk onderdak genoeg met allerlei gaten en schuilplaatsen, zoals ze die toevallig op hun weg aantreffen. Nooit lang op één en dezelfde plek blijvend, trekken ze om de minste aanleiding verder; mannetjes, wijfjes, arbeiders, mitsgaders eieren, larven en poppen, alles wordt meegesleept; zelfs de mierengasten, die ook bij deze soort niet ontbreken, en hier door kleine kortschildkevertjes, (*Staphylinidae*) vertegenwoordigd zijn, nemen aan dit nomadenleven deel en vergezellen hun verplegers op hun zwerftochten. Voorraden schijnen niet aangelegd te worden, men leeft van de hand in de tand, daar men toch overal een rijk gedekte tafel vindt. Het fourageren geschiedt door kolonnes, die van de tijdelijke schuilplaats uitgezonden worden. Al naar gelang van de soort en de grootte van de stam worden detachementen gevormd in getalsterkte afwisselend tussen een klein aantal individuen tot enige duizenden toe. Onder gewone omstandigheden trekt de troep kolonnegewijs op, niet meer dan 2 of 3 man naast elkaar; alleen waar het terrein hindernissen biedt en waar een overrompelde buit zich verzet of naar alle kanten uiteen stuift, wordt met een breder front aangevallen of de manschappen verspreiden zich al plunderend over het terrein. Men moet zich zo'n kolonne niet voorstellen als een Pruisiese garde, waar de mennekes in „Paradeschritt” marcheren; integendeel, 't gaat erg tegen 't reglement. Met versnelde pas dringen ze vooruit, de achterste mieren halen voortdurend de voorsten in, zodat het wel lijkt alsof ieder de eerste wil wezen, om het beste brokje van de buit meester te worden. Aan onstuimigheid laat zo'n charge niets te wensen over; op 't operatie-terrein ziet men dan ook alles wat leeft overhaast de vlucht nemen. Sprinkhanen, kevers, oorwormen, rupsen, allen worden als door een paniesen schrik bevangen.

„Alles rettet, rennet, flüchtet”.

Hier ziet men een vette spin in aller ijel aan een grasspriet omhoog klauteren in de verbeelding, dat ze daardoor uit 't gedrang gered is; maar de belagers volgen haar op de hielen en in wanhoop laat ze zich aan een draad omlaag zakken, juist in de kaken van een aantal voorbijtrekkende krijgers. Op een ander punt ziet men een geattakeerde pissebed zich tot een pantserkogel oprollen; maar spoedig hebben de mieren zijn achillespees ontdekt en zijn laatste uurtje heeft geslagen. Een kakkerlak, wel vijfmaal zo groot als zijn belagers, wordt stevig aan alle poten vastgegrepen; wanhopig poogt hij door rukken en wringen uit de beulshanden vrij te komen, doch levend wordt hij aan stukken getrokken. 't Is hartverscheurend en we storten bij 't aanschouwen van zo veel wreedheid een stille traan van medelijden met 't arme slachtoffer.

Rijk met buit beladen vormt de troep weder een lange kolonne en — onder begeleiding van trompetgeschal en trommelslag, — had ik bijna gezegd, keert men naar het tijdelijk tehuis terug.

Bij deze raaktochten, zoals men ze op Nieuw Guinea zou noemen, worden zelfs andere mierenkolonies niet gespaard.

¹⁾. De mieren behoren met de bijen en wespen tot de *Hymenoptera* of Vliesvleugeligen. Echter alleen de mierengeslachten *Dorylini*, *Ponerini* en *Myrmicini* bezitten een angel; de *Dolichoderini* en *Camponotini* niet.

In een dorp in de Padangse Bovenlanden had ik mijn verblijf bij de penghoeloe kapala (zoveel als een Javaanse loera) opgeslagen in een van die schilderachtige Minangkabause planken huizen met hun in gebogen punten uitlopende daken, met *Idjoek*¹⁾ gedekt. Tussen de *Idjoek* had een zeer uitgebreide kolonie van de kleine zwarte mier *Dolichoderus bituberculatus* MAYR. zich huiselijk ingericht en leefde daar kalm en vreedzaam, haar kudden van schildluizen op de djeroekbomen in de tuin melkend. Een talrijk nageslacht in de vorm van eieren, larven en poppen vormde de spes patriae van de kolonie.

Doch mit des Geschickes Mächten

Ist kein ew'ger Bund zu flechten,

Und das Schicksal schreitet schnell.

Op een morgen verscheen dat „Schicksal” in de gedaante van een *Leptogenys*-kolonne, die uit een gat in de grond komend, langs de stijlen van het op palen staande huis klauterde en het *Dolichoderus*-volk overrompelde. Algemene vlucht van *Dolichoderus* met medeneming van eieren, larven en poppen. Doch te vergeefs! Waar men zich ook heen wendt, overal wordt de weg afgesneden door de vijandelijke scharen, die zonder ophouden uit het gat in de grond dringen. Het moet een reusachtig leger geweest zijn, want een deel van het dak en de wanden aan de voorkant van het huis wemelden van de belagers. De *Dolichoderus*-mieren moesten het als zwakkeren natuurlijk afleggen en ze boden dan ook weinig tegenstand. Op alle uitstekende punten trokken ze zich zo ver mogelijk terug, maar dat baatte niets; ten slotte moesten ze al hun eieren, larven en poppen afstaan. De rooftocht gold dan ook meer dit jongere geslacht en slechts bij uitzondering vergrepen zich de aanvallers aan een *Dolichoderus* zelf; alleen wie tegenstand bood werd aan alle ledematen beetgepakt en een tijd lang uitgerekt, wat wel eens 't verlies van een paar poten of de kop ten gevolge had; meestal echter werd de gepijnigde na enige tijd weer losgelaten.

De plundering duurde een hele voormiddag; daarna zag ik de *Leptogenys*-kolonnes, met rijke buit beladen, zich terugtrekken in het gat in de grond, waaruit zij te voorschijn waren gekomen. En onder het kinderloos achtergebleven *Dolichoderus*-volk was tandeknersing en geweën.

Een andere ontmoeting met een *Leptogenys*-kolonne had ik gedurende mijn verblijf in de oerbossen van Koerintji. We waren na een lange tocht op de terugweg naar het bivak, toen ik de vóór mij op 't pad lopende koelies op eens een soort van Indianendans zag uitvoeren onder het geschreeuw van *Salimbadak! Salimbadak!* wat de Maleise naam voor de verschillende *Ponerini*-soorten is. Met veel misbaar en grote sprongen maakten mijn begeleiders, dat ze uit het bereik van die lieve diertjes kwamen en wreven daarna met een pijnlijke trek op 't gezicht hun blote benen. We waren beland te midden van een *Leptogenys*-kolonne, die een eind weegs langs het bospad marcheerde. Geschoeid en met putties aan had ik er weinig last van, maar de koelies hadden menige gevoelige steek te pakken. Ik bemerkte dadelik dat de mieren niet aan 't fourageren waren, want zij sleepten hun eieren, larven en poppen met zich mee. Ook de jonge, nog lichtbruin gekleurde mieren werden door de ouderen gedragen, zoals dit ook bij andere soorten geschiedt als ze aan 't verhuizen zijn. Blijkbaar waren ze dus aan 't trekken. Er werd in 't geheel niet gejaagd; ja, merkwaardiger nog, allerlei insecten, die ik op de weg van de kolonne neerlegde, werden met de grootste onverschilligheid genegeerd en de kolonne marcheerde

¹⁾. De vezels aan de stam van de arenpalm, Javaans: *Doek*.

er in een boogje omheen. Gaarne wilde ik weten hoe groot zulk een kolonne wel zou zijn en hurkte ik naast 't pad neer, om ze verder gade te slaan. De mieren kwamen uit 't dichte bos, volgden het pad een 20 meter en zwenkten dan weer van de weg af, het dichte onderhout in. Ze marcheerden in „Indian file”, dus de een achter de ander. Een klein aantal bewoog zich in tegengestelde richting, misschien hadden ze hun last reeds in de nieuwe behuizing neergelegd en gingen naar de oude schuilplaats terug om nieuwe vrachties te halen.

Insteede van onstuimig op te dringen, zoals bij rooftochten, ging 't nu in een gemoeidelike pas vooruit, zodat ik in staat was een kleine volkstelling te houden.

Een stuk van de kolonne ter lengte van mijn geweer bevatte gemiddeld 50 mieren, die in de richting van de trek liepen, terwijl de afstand langs mijn geweer gemiddeld in 2 minuten werd afgelegd, zodat dus per minuut 25 mieren aan een bepaald punt voorbijtrokken. Een uur lang bleef ik langs 't pad gehurkt; want 't was er zo vochtig, dat ik nergens kon gaan zitten. Van dat hurken werd ik echter zo stijf in rug en benen, dat ik het ten slotte moest opgeven, ofschoon aan de kolonne nog lang geen einde te zien was. In dat uur waren er dus ongeveer 1500 mieren aan mij voorbijgetrokken en wie weet hoeveel uren de trek reeds had geduurd en nog zou duren.

In mijn ijver had ik er niet op gelet, dat mijn begeleiders reeds lang bivakwaarts waren verdwenen. Het was half zes in de vooravond en tegen dat uur is het raadzaam in zulk een tijgerrijke streek niet alleen door een oerbos te lopen; tegen dien tijd beginnen de tijgers hun ronde en wel met een *ledige* maag! Ik moest dus tot mijn spijt de *Leptogenys* in de steek laten, en bereikte het bivak zonder enig avontuur ¹⁾.

Bandoeng, Januari 1916.

EDW. JACOBSON.

EEN MOOIE TUINPLANT.

Honderd maal heb ik op mijn reizen over Java in een pasanggrahan moeten logeeren en dan maar zelden verzuimd den tuin, die altijd bij zoo'n gebouwtje ligt, even rond te loopen. Veel bijzonders groeit in zoo'n pasanggrahantuin nooit, want aan verzorging wordt weinig of niets gedaan, de planten moeten ijzersterk zijn, willen ze het leven houden. Een saoe-boom, een paar djeroks, wat rozen, een paar afgrijselijk leelijke crotons en dan nog heel vaak de hieronder afgebeelde heester, dien men in de Soenda-landen *Kembang boegang*, in het eigenlijke Java *Kembang geni* noemt.

Het is dan ook een ideale plant voor een pasanggrahan. Je behoeft er maar een stek van in den grond te steken om dien in korten tijd tot een struik te zien opwassen, die geen verzorging behoeft, bijna altijd rijk bloeit en welks bloemen daarbij nog schitterend mooi zijn. Wat kan een pasanggrahanmandoer meer wenschen, als hij in een artistieke bui de tafel eens mooi versieren wil om de aandacht afteleiden van het gewoonlijk zeer wansmakelijk kostje, dat hij je voorzet in ruil voor je ringgit. Er zijn wel mandoers, die behoorlijk kunnen koken, maar hun aantal zinkt in het niet bij de talloze klungels, die niets anders kunnen klaarmaken, dan de eeuwige halfgare rijst met een naar klapperolie stinkend kippengeraamte.

¹⁾. Over *Leptogenys*-rooftochten zie ook *Notes from the Leyden Museum* Vol. XXXIV pag. 119.